

BUDAI LÁSZLÓ

A SZEKUNDER ALANY- ÉS TÁRGYVÁLASZTÁS NÉHÁNY ESETE
AZ ANGOLBAN ÉS A MAGYARBAN

ABSTRACT: (Some Instances of Secondary Subject- and Object-Raising in English and Hungarian.) Pointing out the conflicting criteria of describing morphological, syntactic, and semantic cases, the author claims that the description of meaning configurations and sentence configurations as well as their interrelationships should start with a definition of sentence prototypes. A tentative definition of 'sentence prototype' having been supplied, the paper enumerates a series of sets of verbs selected by secondary subjects and objects. Sentences resulting from secondary subject- and object-raising are considered to be deviations of sentence prototypes, reflecting new horizons of states of affairs. The analysis is carried out on an English-German-Hungarian contrastive basis.

1.1. Az a tény, hogy a mondatban a főnevek morfológiai eseteinek különbözőféle funkciója, szemantikai szerepe lehet, régóta ismert nemcsak a nyelvészek és a nyelvtanárok, de még a figyelmes diákok körében is. A latin nyelvtanok nincsenek híjával az olyan elnevezéseknek, mint - mondjuk - accusativus loci, genitivus causae, dativus finalis, ablativus rei efficientis. Ezekben a terminusokban együtt van a 'felszíni', a morfológiai eset (casus) neve (accusativus, genitivus, dativus, ablativus), valamint a 'mélyszerkezeti' eset, a tulajdonképpeni szemantikai szerep megnevezése. Mindennek a pontos ismerete sem tudta meggátolni az egyik latin nyelvtan szerzőit (NAGY et al., 1975: 95) abban, hogy summásan csak ennyit mondjanak például az accusativusról: "Az accusativus a tárgy (obiectum) esete. Megjeli tehát azt a személyt vagy dolgot, akire vagy amelyre a cselekvés irányul, illetve amit a cselekvés eredményez. E kérdésre felel: kit? mit? kiket, miket?" Csak kettőt kell lapoznunk, és máris érvényét veszti a definíció:

1. a/ Pater me hinc misit Rhodum (accusativus loci).

b/ Atyám innen Rhodus szigetére küldött. (Hová?)

Hogy ne legyen ilyen egyszerű a dolog, fordítsunk még le magyarra egy-egy mondatot, amelyben genitivus causae, illetve ablativus rei efficientis található:

2. a/ Suae quemque fortunae maxime paenitet.

b/ Mindenkit legjobban a maga sorsa bánt.

3. a/ Arguitur cor oculis.

b/ Elárulja a szívet a szem.

Tehát mind a genitivusnak, mind az ablativusnak - legalábbis a fenti két mondatban - alanyeset (nominativus) felel meg a magyarban. A 2.b/ helyett persze ezt is mondhatnám anélkül, hogy meghamisítanám az eredeti jelentést:

2. c/ Mindenki legjobban a maga sorsa miatt bánkódik.

A latin nyelvre vonatkoztatott terminus technicusokat az élő nyelvekre is alkalmazták függetlenül attól, hogy milyen típusú nyelvekről volt is szó, ami a morfológiai esetek, a szintaktikai funkciók és a szemantikai szerepek körüli zavart még inkább fokozta.

1.2. A rendcsinálás a morfológia, a szintaxis és a szemantika határvonalainak a pontosításával kezdődött. Az angol nyelvvel kapcsolatban például az is kérdéssé vált, hogy van-e egyáltalán értelme annak, hogy morfológiai esetekről beszéljünk. Az angolban a szintaktikai funkciókat mindenestre eléggé megbízhatóan el tudjuk egymástól különíteni disztribúciós alapon, de a szintaktikai funkciók és a szemantikai szerepek közötti összefüggések feltárása már korántsem egyszerű feladat. Újabb nehézségekkel állunk szemben, ha a mondatok aktuális tagolását is vizsgálni kívánjuk. Különösen nehézé válik az elemzés, ha például bizonyos szintaktikai funkciók és a téma (topic) összefonódnak, amint majd a későbbiekben látni fogjuk.

Közismerten FILLMORE (1968) volt az első, aki szisztematikusan kezdett foglalkozni a szintaktikai funkciók és a szemantikai szerepek közötti különbségek és összefüggések felderítésével. Hogy ez a munka még se legyen olyan áttekinthető, az addig csak a morfológiában használt 'eset' (casus, case) terminust a felszínről levitte a mélyszerkezetbe a 'szerep' (role) szinonimájaként. Az 'esetgrammatika' (case grammar) is természetesen a

mélyszerkezeti esetekkel, szerepekkel, illetve azok felszíni realizációjával foglalkozó grammatika. Az a tény is jól ismert, hogy FILLMORE nem tartott ki az eredetileg megnevezett és definiált esetek mellett, sőt követői sem járultak hozzá ahhoz, hogy az esetgrammatikai kutatások eredményei egyértelműbbek legyenek. Témánk szempontjából azonban az esetek számánál és fajtáinál fontosabb FILLMORE-nak és másoknak az az igyekezete, hogy hierarchikus rendet teremtsenek a mélyesetek felszíni, szintaktikai funkcióba lépésének feltételei körül. Ha sikerül megállapítanunk a mélyesetek és a szintaktikai funkciók társulásainak prototípusait, könnyebben fényt deríthetünk az azoktól eltérő társulások fajtáira, okaira is.

1.3. Ha elfogadjuk azt, hogy egy mondalban egy bizonyos eset (case, role) csak egyszer fordulhat elő, feltételezhetjük, hogy egy mondat prototípusát akkor kapjuk meg, ha az entitások bizonyos konstellációjában (egy tényállásban) a világról alkotott ismereteink alapján szükségesnek és elégségesnek tartott argumentumok mindegyike realizálódik a mondat szintaktikai szerkezetében - megengedve bizonyos argumentumoknak egymással, illetve az igével az adott nyelvben lehetséges integrációját. A mondat prototípusában a szemantikai szerepek - tulajdonképpen egy bizonyos igének a fentebbiek szerint értelmezett esetkeretének esetei - a hierarchiának legmegfelelőbb szintaktikai funkciókat töltik be.

A világról alkotott ismereteink alapján tudjuk például, hogy egy olyan tényállásban, amelyben a lényeg két entitás érintkezésének, illetve szétválásának, egymástól való eltávolodásának okozása, a szükséges és elégséges argumentumok száma négy. Szükség van (1) erőforrásra, (2) erőátvitelre, (3) a mozgatott entitásra és (4) arra az entitásra, amelyre a mozgatott entitás rákerül, illetve amelyről leválik, amelytől eltávolodik. Ilyen példákra gondolok:

4. A lány (erőforrás) vajat (mozgatott entitás) ken a kenyérre (viszonylagos nyugalomban levő entitás) késsel (erőátvitel).

5. A mester a rozsdát tisztítja/dörzsöli a csőről drótkéfével.

Nem szükséges, hogy valamennyi entitást mint argumentumot azonosítsunk, valamilyen szemantikai szerepként, mélyesetként kezeljünk; elegendő a számuk meghatározása, a hierarchia szabályai szerint az alanyi funkcióra legesélyesebb NP kijelölése (elsődleges/primér alanyválasztás), valamennyi

argumentum szintaktikai realizációja, amelynek során a többi (nem alanyi funkciójú) NP is a neki megfelelő egy bizonyos funkcióba kerül. A mondat prototípusában létrejött argumentum-funkció egységek mindennemű felbomlását, átrendeződését a prototípus deviációjának tekintek, amely a tényállást a beszélő/író szándékának megfelelően más és más szögből világítja meg, más és más nyelvi kötöttségeknek engedelmessé válik. (E helyen nem térhetek ki a deviáns mondatok nyelvi kötöttségeinek elemzésére, az ige és aktánsai közötti szereposztásra, az inkorporációra, a szemléletváltásnak az igeválasztásra gyakorolt hatására.) A 4., illetve az 5. mondat deviáns változatai például:

4. a/ A lány a kenyeret keni vajjal.
b/ A lány a kenyeret vajazza.
5. a/ A mester a csövet tisztítja a rozsdától.
b/ A mester a csövet rozsdátlanítja.

A mondat prototípusának megalkotásában eddig még nem vettük figyelembe a mondat aktuális tagolását, bár a magyar példamondatok egyes részeit a magyar nyelv alapvetően SOV-jellegének megfelelően rendeztem el. Az angol mondat prototípusában a téma/topic - az egyszerűség kedvéért tekintjük őket szinonimáknak - egybe kell, hogy essék a hierarchia szerint az alanyi funkcióra legesélyesebb nominális szerkezettel. Az angol mondat prototípusában tehát, amennyiben van például ágens, az ágens, az alany és a topic egy és ugyanazon NP. Ha a magyar nyelvet SOV-típusú nyelvnek tekintem, akkor az aktuális tagolás szempontjából neutrális mondatban az alany után a tárgynak kell következnie, míg a többi mondatrész az állítmány után helyezkedik el. Ha ez így van, akkor ennek messzemenő következményei lehetnek például az É. KISS Katalin (1983) által leírt, lényegében fiktív magyar nyelvi kiinduló szerkezetre és a vele kapcsolatos műveletekre. Nyilván nem kezdődhet a kiinduló szerkezet V-vel, és akkor még meg kell, hogy változzék a műveletek menete is. E téma részletezésére azonban a jelen tanulmány keretein belül nincs lehetőség.

1.4. Dolgozatom legfőbb feladata az, hogy a mondatok markírozatlannak tekintett prototípusaiból kiindulva, rámutasson angol-magyar-német összehasonlításban bizonyos angol és kisebb részben magyar mondatok alanyának, illetve tárgyának markírozott megjelenítésére. (Az angol példák zöme KÖNIG

(1972-73) könyvéből való, aki hasonló elemzésre angol-német viszonylatban vállalkozott. Az angol nyelvi példákat Nicholas TAYLER anyanyelvi lektorral is kontrolláltattam; a magyar példák megszerkesztésében viszont csak saját nyelvérzékemre támaszkodtam.)

2.1. Az angol mondatban az egyes mondatrészek szintaktikai funkciójuknak megfelelően helyezkednek el. Az alany rendszerint a mondat elején van, míg a tárgy az állítmányt követi (SVO). A mondatok ettől eltérő szórendjét markírozottnak tekinthetjük. A következő mondatokban például kontrasztot fejez ki a tárgynak a szokásostól eltérő helye:

6. That I don't like.
7. Dates I can never remember.
8. John I do like, Mary I don't.

2.2. A markírozottságnak vannak azonban ennél kevésbé szentűnő esetei is az angolban. Az imént említett szórendi kötöttségek folytán a topikalizáció, azaz a témának/topicnak a mondat élére helyezése csak akkor lehetséges, ha a topic egyszersmind a mondat alanyává is válik. A topikalizáció kedvéért tehát el kell térni a mondat prototípusától, és másodlagos (szekunder) alanyválasztással a mondat egy deviáns variánsát kell előállítani. Az angolban a témának és az alanynak ez az összefonódása különösen egyértelművé válik, ha az angol mondatokat magyarra fordítjuk, ahol a nyelv eltérő típusa miatt nincs meg az alanynak és a topicnak ez a kötelező egybeesése. (Természetesen egy-egy angol mondat magyar fordítása csak egy a lehetséges fordítások közül, különösen a szórendet illetően.)

9. a/ Money can't buy everything.
b/ Pénzzel nem lehet mindent megvásárolni.
10. a/ This ends the post-war period.
b/ Ezzel véget ér a háború utáni korszak.
11. a/ This can give you an ulcer.
b/ Ettől fekélyt lehet kapni.
12. a/ The carpet showed every trace of the dirt.
b/ A szőnyegen minden nyomát meg lehetett látni a piszoknak.

Míg az angolban a topic mind a négy esetben alanyi pozícióban levő NP, addig a magyarban határozói funkcióban levő ragos NP. Ezekben az angol

20. Mit dieser Reklame werden wir viel Hundefutter verkaufen.)

2.3.2 Rombolást, pusztítást kifejező igék: damage, drown, fracture, injure, kill, shatter, slay, smash stb.

21. a/ Three days of flooding drown six (persons).

b/ A három nap alatt hatan fulladtak az árba.

22. a/ The crash injured many people.

b/ A baleset alkalmával sokan megsérültek.

23. a/ Explosion kills eleven in Jerusalem.

b/ A robbanás következtében tizenegyen haltak meg Jeruzsálemben.

A 21-23. a/-ban levő mondatok nyilvánvalóan az angol sajtó nyelvéből valók; használatuk speciális stílusjegyeik miatt korlátozott.

2.3.3. Folyadékkal kapcsolatos igék: drain, drip, issue, leak, ooze, pour, seep, trickle stb.

24. The bird was dripping blood.

25. The roof is leaking water.

26. The tunnel was seeping water.

Ez alkalommal eltekintettem az angol mondatok magyarra fordításától, amelyre inkább az alábbi, az angol mondatoknak a magyarhoz közel álló változatai (minden bizonnyal a mondatok prototípusa) alapján kerülhetne sor:

27. Blood was trickling from the bird.

28. Water is leaking from the roof.

29. Water is seeping through the tunnel.

(Mint már céloztam rá /1.3./, nemcsak az ige hat szelektíve a körébe vonható nominális szerkezet/ek/re, hanem az alanyi funkcióra kiválasztott NP - lényegében az NP alaptagja, az N - is gyakorta szelektív hatással van a V-re. Ezt példázza a 24. és a 27. mondat: The bird + was dripping ..., Blood + was trickling ... Magyar példák: madár + hullajt (vért), vér + csepeg/folyik/hull (a madárból); tető + átereszt (vizet), víz + szivárog/csepeg (a tetőből/tetőről). Egyéb magyar példák: kémény + ereget (füstöt), füst + száll (a kéményből); növény + nem szeregi (éghajlatot), éghajlat + nem kedvez (növénynek); víz + nem jön/folyik (a kútból), a kút + nem adja (a vizet) stb. A tényállással kapcsolatos szemléletváltás tehát az alanyi funkcióra kiszemelt NP révén magát a V-t is megváltoztatja, aminek a követ-

keztében egy egészen másfajta igei lexémát tartalmazó mondattal fejezzük ki lényegében ugyanazt a tényállást, bár más szemszögből nézve.)

2.3.4. Olyan igék, mint: answer, assume, complete, conclude, end, ignore, recognize, underestimate stb.

30. a/ This answers your question, I hope.

b/ Ezzel remélhetőleg választ kaptál a kérdésedre.

31. a/ This completes our summary of the news.

b/ Ezzel zárjuk/befejezzük hírösszefoglalónkat.

32. a/ This concludes my talk.

b/ Ezennel/Ezzel be is fejezem mondanivalómat.

(A 30-32. a/ mondattal kapcsolatban felmerül a kérdés, vajon mire vonatkozik a mutató névmás (this). A legtermészetesebb magyarázat: a szöveg előző megnyilatkozására/megnyilatkozásaira. KÜNIG (1972-73) szerint azonban van egy másik magyarázat is, amely főként a 32. a/-ra vonatkozik: a this és a that ugyanarra a mondatra is vonatkozhat, amelyben előfordul, s így a performatív megnyilatkozások hereby szavának felel meg: I hereby conclude my talk.)

2.4. A 2. pontban felsorolt példák alapján megállapíthatjuk, hogy bizonyos típusú angol igék esetében másodlagosan (a topikalizáció kedvéért) - ANIM szemantikai jegyű NP is választható alanyként, ami a magyar mondatokban bivalens vagy trivalens igék mellett ritkán lehetséges. (Ezzel kapcsolatos megsejtésemet lásd: BUDAI 1984: 320.) Másodlagos alanyválasztásra utal, hogy a 2. pontban bemutatott angol mondatoknak a magyar megfelelőjük-höz hasonló parafrázisa is lehetséges:

33. We will sell a lot of dog food with this advert.

34. Many people were injured in the crash. stb.

3. Az angol nyelvben igen sok olyan mondattal találkozhatunk, amelyben tárgy (Direct Object) van annak ellenére, hogy a mondat állítmányaként funkcionáló igét nem nevezhetjük tárgyias igének. Például:

35. a/ John swam the Channel.

b/ John átúszta a La Manche-t.

(A magyarban igekötőkkel tehetjük tárgyassá a tárgyatlan igét.)

36. a/ The car burst a tyre.

b/ Az autónak kidurrant egy kereke.

37. a/ Arsenal play Liverpool next Wednesday.

b/ Az Arsenal a Liverpool ellen játszik a jövő szerdán.

Ezek a mondatok átírhatók oly módon is, hogy tárgyatlan igék szerepeljenek bennük, és szerkezetileg a magyar fordításokkal legyenek összhangban:

38. A tyre of the car burst.

39. Arsenal play against Liverpool next Wednesday.

Ez utóbbi változatokat (38-39.) tekinthetjük prototípusoknak, míg a 35-37. a/ esetében másodlagos (szekunder) tárgyválasztásról beszélhetünk. Másodlagos tárgyválasztásról akkor beszélünk, amikor a mondat prototípusában nincs, valamelyik deviáns variánsában viszont van tárgy (Direct Object). Az alábbiakban a másodlagos tárgyválasztás tipikus eseteit vizsgáljuk meg:

3.1. Szimmetrikus igék: adjoin, marry, meet, near stb.

40. a/ John met Mary.

b/ John találkozott Maryvel.

41. a/ Bill married Pamela.

b/ Bill feleségül vette Pamelát.

KÖNIG (1973: 39) szerint a meet és a marry azon igék közé tartozik, amelyek mélystruktúrájukban többes számú NP-t, tömeget jelölő NP-t (például: the Debating Society) vagy anddel kapcsolt NP-eket választanak maguknak. A 40-41. mondat tehát ilyen stuktúrából származik:

42. a/ John and Mary met.

b/ John és Mary találkozott.

43. a/ Bill and Pamela married.

b/ Bill és Pamela összeházasodott.

(A 43. b/ persze csak jelentésében felel meg a 43. a/-nak. A marry magyar megfelelői közül az alanynak megtett NP választja ki a hozzá illő lexémát: Bill + feleségül veszi ..., Pamela + férjhez megy ..., illetve Bill és Pamela + összeházasodik/egybekel. Lásd az ezekkel kapcsolatos fejtegetéseket a 2.3.3. pontban.)

Az olyan igei állítmányokat, mint a meet és a marry szimmetrikus állítmányoknak nevezzük, mert bennük az alany és a tárgy felcserélhető.

44. a/ John met Mary. Mary met John.

b/ John találkozott Maryvel. Mary találkozott Johnnal.

45. a/ Bill married Pamela. Pamela married Bill.

b/ (Lásd az iménti megjegyzést!)

A szimmetrikus állítmányú mondatok nem származtathatók két mellérendelt mondatból, mint például:

46. a/ John and Mary went home.

b/ John és Mary hazament.

Lehetséges:

47. a/ John went home and Mary went home.

b/ John hazament, és Mary hazament.

Nem lehetséges:

48. a/ ^XJohn met and Mary met.

b/ ^XJohn találkozott, és Mary találkozott.

Mint már említettük, a szimmetrikus igei állítmányok a mélyszerkezetben többes számú NP-t vagy anddel kapcsolt NP-eket választanak maguknak. A felszíni szerkezetben a 'conjunct movement' eredményeként az egyik NP az állítmány mögé kerül. Még mielőtt ezt a transzformációt közelebbről megvizsgálánánk, még egy további jelenséget kell megvilágítanunk, amely ugyan az előbb említett igékre nem, a szimmetrikus igék többségére azonban érvényes.

A legtöbb szimmetrikus igei állítmányú mondatban megjelenik a with prepozíció, néhány ige mellett pedig a from. A szimmetrikus melléknevek főként a to, kisebb részben a from elöljárószóval fordulnak elő, bár előfordul a with is.

49. a/ The car and the bus collided ~

The car collided with the bus.

b/ Az autó és a busz összeütközött ~

Az autó összeütközött a busszal.

50. a/ Bill and Fred agreed ~

Bill agreed with Fred.

b/ Bill és Fred egyetértett/megegyezett ~

Bill egyetértett/megegyezett Freddel.

További ilyen lexémák: argue (with), combine (with), confer (with), co-operate (with), differ (from), mix (with); analogous (to), comparable (to), compatible (with), different (from), distinct (from), far (from), opposite (to), parallel (to), related (to), similar (to) stb.

Hogy a 'Bill agreed with Fred' (55.) típusú mondatok is előállíthatók legyenek, egy másik, a conjunct movement megelőző transzformációt is feltevez KÖNIG (1973: 40), amelynek nyomán az and kötőszót prepozíció helyettesíti. Minthogy a meet után is állhat with, a prepozíció bevezetése valamennyi szimmetrikus szerkezetben lehetséges:

51. a/ John met with an old friend at a dinner.

b/ John összefutott (véletlenül találkozott) egy régi barátjával egy vacsorán.

További megjegyzések:

a/ Az adjoin, marry és near után a prepozíció törlés kötelező; a meet és az opposite után az előjárósó törölhető.

b/ A conjunct movement az alike-ra nem alkalmazható; a match, equal és fit esetében azonban kötelező. Ez utóbbi három után a prepozíció törlés is kötelező.

c/ A másodlagos tárgy a conjunct movement, valamint a prepozíció törlés eredményeként áll elő. A 'The car collided with the bus', 'Bill agreed with Fred' típusú mondatokban másodlagos prepozíciós tárgyról is beszélhetünk.

3.2. Szekunder tárgyat tartalmaznak a következő példamondatok:

52. a/ He loaded the truck with hay.

b/ Megrakta a kocsit szénával.

53. a/ She stuffed the suitcase with clothes.

b/ Megtölte a bőröndöt ruhával.

54. a/ They planted the garden with trees.

b/ Beültették a kert fával.

Az 52-54. a/ és b/ mondatok az alábbi mondatok származékai:

55. a/ He loaded hay onto the track.

b/ Szénát rakott a kocsira.

56. a/ She stuffed clothes into the suitcase.

b/ Ruhát rakott a bőröndbe.

57. a/ They planted trees into the garden.

b/ Fá/ka/t ültettek a kertbe.

Az esetgrammatika fogalmai szerint a the truck, the suitcase, the garden és a magyar megfelelőjük locativusként, a hay, clothes, trees és magyar megfelelőjük pedig obiectivusként fogható fel mind az 52-54., mind az 55-57. mondatban. Az 52-54-ben tehát a locativusból, az 55-57-ben pedig az obiectivusból lett tárgy (Direct Object). A tárgyválasztás hierarchiájának megfelelően az obiectivusból keletkezett tárgy (55-57. a/ és b/) tekinthető az elsődleges (primér), markírozatlan tárgynak, míg a locativusból származó tárgy (52-54. a/ és b/) másodlagos (szekunder), markírozott. A mondatok szemantikai interpretációja révén is ugyanerre a következtetésre juthatunk. Az egyes mondatpárok (52. a/ és 55. a/, 52. b/ és 55. b/; 53. a/ és 56. a/; 53. b/ és 56. b/; 54. a/ és 57. a/, 54. b/ és 57. b/) között ugyanis csak szemantikai hasonlóság, nem pedig azonosság van. ANDERSON (1971) nyomán KÖNIG (1973: 41-44) a holisztikus, illetve a partitivusi jelzőket ajánlja a jelentések megkülönböztetésére. A mondatok egyik sorában (52-54.) holisztikus szekunder tárgyakat, a másikon (55-57.) viszont partitivusi primér tárgyakat találunk. A szemantikai interpretáció ezen különbsége szintaktikailag is realizálódik, azaz kétféle szerkezet áll elő mind az angolban, mind a magyarban. (A magyar nyelv holisztikus és partitivusi iránytárgyaival részletesebben BUDAI (megjelenés előtt) foglalkozik.)

A holisztikus tárgyat tartalmazó angol mondatok prepozíciós szó szerkezetében az NP tömegfogalomra kell, hogy utaljon, vagy többes számban kell, hogy álljon (például az 52. a/-ban a hay, illetve az 53-54. a/-ban a clothes és a trees); míg a magyarban a clothes és a trees megfelelőjeként az egyes szám a természetes. A partitivusi jelentésű mondatokra az utóbbi megszorítás nem áll, az obiectivus egyes számú, megszámlálható dolgokra utaló főnévvel is kifejezhető:

58. He crammed a pencil into the suitcase.

59. They loaded a box onto the truck.

(A magyarban a megfelelő ige /például: tesz~rak, tesz/dug~töm stb./ és/vagy a névelő /zéró~határozatlan/ különbözteti meg ilyenkor egymástól az egyes és a többes számú jelentésű tárgyat:

60. a/ /Egy/ ceruzát tesz/dug a bőröndbe.
b/ Ceruzát rak a bőröndbe.
61. a/ /Egy/ ládát/dobozt tesznek/helyeznek a kocsira.
b/ Ládát/dobozt raknak a kocsira.)

A tömegre utaló full of csak a holisztikus interpretációval kapcsolatban fordulhat elő:

62. a/ He packed the suitcase full of clothes.
b/ Ielerakta a bőröndöt ruhával.
63. a/ They planted the garden full of oaks.
b/ Beültették a kertet tölgyfával.

Az over- prefixummal ellátott ige után csak holisztikus tárgy állhat:

64. a/ He overloaded the truck with hay.
b/x He overloaded hay onto the truck.
65. a/ They oversupplied the Indians with rifles.
b/x They oversupplied rifles to the Indians.

A one by one viszont csak partitívusi tárggyal kapcsolatban használható:

66. a/ He loaded the boards one by one onto the truck.
b/x He loaded the truck with (the) boards one by one.

Magyarul is csak így lehetséges:

67. Túlságosan megrakta/Túlterhelte a kocsit szénával.
68. Egyesével rakta a deszkát a kocsira.

3.3. Az angolban igen sok szekunder tárgy keletkezik azáltal, hogy az irányhatározó prepozíciója elmarad:

69. He rowed (across) the Atlantic.
70. The British used to sail (across) the seven seas.
71. The horse jumped (over) the fence.
72. He told her never to walk (through) the streets at night.

A határozó értékű tárgy vagy a mozgás kiindulópontjára (source), vagy a közbeeső állomásra, illetve a megtett útra (path), vagy a végállomásra/vég-célra (goal) vonatkozik. A legtöbb esetben a közbeeső állomásra, illetve a megtett útra utaló elöljárószók maradnak el, néhány ige után azonban a kiindulópontokra vonatkozó prepozíció is elmaradhat.

73. They fled (from) the capital.

A következő példák viszont inkább azt sejtetik, hogy nem is annyira a prepozíciók törléséről van szó, hanem inkább arról, hogy az ige inkorporálja a prepozíciót. Néhány esetben, amikor inkorporáció fordul elő, másik igét kell választanunk:

74. a/ George went into the kitchen.

b/ George entered the kitchen.

75. a/ They arrived at the station.

b/ They reached the station.

76. a/ Bill went across the bridge.

b/ Bill crossed the bridge.

A 74-75. b/-ben a tárgy a végcélt (goal) jelöli, a 76. b/-ben pedig path jelentésben szerepel.

Az előljárószók inkorporációjával egyéb határozókkal kapcsolatban is találkozhatunk:

77. An albatross was riding (on) the wind.

78. Frazier will fight (against) Clay any time.

79. a/ The Eskimoes live in igloos.

b/ The Eskimoes inhabit igloos. stb.

(Mint már említettem, a magyarban határozó értékű tárgy főként az ige-kötős, eredetileg tárgyatlan igék mellett jelenik meg: átugorja a kerítést, meglovagolja a hullámokat, bejárja a várost stb.; sok esetben azonban a prepozícióttörlés -- vagy ha úgy tetszik, a prepozíció inkorporációja -- útján keletkezett angol nyelvi tárgynak a magyarban valamilyen határozó felel meg: átevezett az óceánon, átmegy a hídon, elmenekül a fővárosból stb. A 74-76-hoz hasonlóan a magyarban is vannak alternatív lehetőségek: megérkezik a városba ~ eléri a várost, elmegy a városból ~ elhagyja a várost, felmászik a fára ~ megmássza a fát stb. Azt egyik nyelvvel kapcsolatban sem állíthatjuk, hogy az ilyen szinonimapárok tagjai mindenkor szabadon felcserélhetők egymással.)

3.4. Szekunder tárgyak keletkezhetnek egy komplex NP (NP + of + NP vagy NP's + NP) hasadása útján is oly módon, hogy az alanyi funkcióban levő komplex NP determinánisa (Modifier) megmarad a mondat alanyának, az alaptagból (Head) pedig tárgy (Direct Object) lesz:

80. a/ The driver's eardrum/The eardrum of the driver burst.

b/ The driver burst his eardrum.

81. a/ The seams of the sack split.

b/ The sack split its seams.

82. a/ The sail of the ship tore.

b/ The ship tore its sail.

83. a/ The bumper of the car broke.

b/ The car broke its bumper.

Ezen tárgyak másodlagos (szekunder) jellegét bizonyítja az is, hogy anyanyelvi lektorunk következetesen az a/ változatokat adta meg a 80-83. magyar megfelelőjének angol fordításaként. Jóknak találta természetesen a b/ változatokat is.

A 80-83. magyar fordításában a b/ változatok egységeinek sorrendjét tekinthetjük prototípusnak annak ellenére, hogy a mondat szerkezet lényege az egységek sorrendjétől eltekintve az a/-ban foglaltaknak felel meg: birtokos szerkezet + tárgyatlan ige (A sofőrnek a dobhártyája megrepedt. A zsáknak a varrása szétfeszlett. stb.). Igen gyakori azonban a magyarban, hogy a birtokos jelző és a birtokszó közé ékelődnek a mondat egyéb, nem a birtokszónak alárendelt részei:

84. A sofőrnek megrepedt a dobhártyája.

85. A zsáknak szétfeszlett a varrása.

86. A hajónak elszakadt a vitorlája.

87. Az autónak letörött a lökhárítója.

Se szeri, se száma az ilyen szerkezetű magyar mondatoknak. A birtokos jelző és a birtokszó között gyakori a névszói, illetve a névszói-igei állítmány is:

88. Magyarországnak Budapest a fővárosa.

89. Egernek keskenyek az utcái.

90. Tony Curtisnek magyarok voltak a szülei.

(Érdeemes lenne az ilyen szerkezetű /birtokos jelző + ... + birtokszó/ magyar mondatok angol megfelelőit szisztematikusan feldolgozni. Főként az olyan mondatokra gondolok, amelyek a birtokszóval megnevezett dolog valamilyen károsodását fejezik ki: A cipőnek kilyukadt a talpa. A fiúnak kifiamodott a bokája. A széknak kiesett az egyik lába. stb. stb.)

4. Végezetül a címben szereplő 'néhány' jelzőre kívánok reflektálni:

A dolgozatban nem esett szó a szekunder alanyok legközismertebb fajtájáról, a szenvedő szerkezet alanyáról. A szenvedő szerkezet alanyával kapcsolatban újszerű álláspontot képvisel SHIBATANI (1985: 835), aki azt állítja, és állítását különféle nyelvekből vett példákkal bizonyítani is igyekszik, hogy a szenvedő szerkezetek esetében nem is elsősorban a tárgynak alannyá tétele a lényeg, hanem sokkal inkább az eredeti, az ágensből lett alany 'eldugása' ("the primary function of passivization is defocusing of an agent"). E dolgozat keretében lehetett volna tárgyalni többek között a 'These shirts wash easily' szerkezetű, ún. activo-passive állítmányú mondatokat is, de a megszabott terjedelem miatt a szekunder alany- és tárgyválasztás kevésbé kidolgozott eseteivel foglalkoztam, azoknak is inkább csak vázlatát adtam.

IRODALOM

ANDERSON, S.R. (1971), On the role of deep structure in semantic interpretation: *Foundations of Language* 7. 387-396.

BUDAI László (1984), A nominalizáció korlátai a magyarban: **Magyar Nyelv** 80.313-323.

BUDAI László, Partitivusi és holisztikus iránytárgy (Megjelenés előtt).

É. KISS Katalin (1983), A magyar mondat szerkezet generatív leírása: *Nyelvtudományi Értekezések* 116. Budapest: Akadémiai Kiadó.

FILLMORE, Ch.F. (1968), The case for case: BACH, E. and HARMS, R.T. (eds.): *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

KÖNIG, E. (1972-73): *Englische Syntax* 1-2. Frankfurt am Main: Athenaeum.

NAGY Ferenc - KOVÁTS Gyula - PÉTER Gyula: (1975), *Latin nyelvtan a gimnázium számára*. Budapest: Tankönyvkiadó.

SHIBATANI, M. (1985), Passives and related constructions: a prototype analysis: *Language* 61. 821-848.